DOI: [10.32702/2307-2156-2020.1.100](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.1.100)

УДК 351/354:378

*О. В. Василенко,
здобувач кафедри публічного управління та митного адміністрування,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID: 0000-0003-2146-6398*

НОСТРИФІКАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЄЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*O. Vasilenko
applicant, public and customs administration department,
University of Customs and Finance, Dnipro*

NOSTRIFICATIONAL MECHANISM OF THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION

Інтернаціоналізація за своєю природою і змістом є процесом взаємодії учасників глобального освітнього простору, а тому має передбачати дієві механізми співпраці та кооперації між ними, зокрема міжнародно-правового. Одним з таких міжнародно-правових механізмів є механізм взаємного визнання кваліфікацій і документів про вищу освіту, що відіграє провідне значення для подальшого розвитку процесів інтернаціоналізації.

Гармонізація процедур визнання сприяє зменшенню бюрократичних перешкод, з якими стикаються студенти, викладачі, науковці та шукачі роботи за межами своїх країн або по поверненню на батьківщину після навчання за кордоном. Таким чином, нострифікаційний механізм державного управління є одним з ключових елементів інтернаціоналізації вищої освіти, кінцевим етапом запровадження якого має стати автоматичне визнання.

Internationalization of higher education is a global process which does not occur in a vacuum. The increasing internationalization of higher education worldwide means study programs are being offered across borders, internationalizing the student body, teaching, learning and knowledge-sharing through collaborative research.

Today 5 million students are studying abroad and 2.5 million are studying outside their home region. This significant mobility of tertiary students calls for a global regulatory framework for the recognition of higher education qualifications.

Formal attributive confirmation of higher education qualification is a diploma - a document on higher education degree. However, the recognition of foreign higher education documents and qualifications does not automatically. The procedures and requirements of the recognition of higher education qualifications in different countries have their own specificities and differences.

Recognition of higher education qualification and diplomas is a door-opener to further studies and work in a different country from where you have your education. An assessment or formal recognition decision from a trusted recognition body helps employers and education institutions understand the foreign qualification and trust that it is on the same level as national qualifications.

Ukraine is a Party of the Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region. The Convention aims to facilitate the recognition of qualifications

granted in one Party in another Party. But this Convention has mostly recommended character and establishes general regulatory framework for the recognition of higher education qualifications. Therefore, harmonization and unification of recognition procedures aim to facilitate academic mobility, improve quality of higher education institutions and enhance international cooperation in higher education. It will reduce the obstacles faced by students, teachers, researchers and job-seekers outside their countries of origin.

Ключові слова: *інтернаціоналізація вищої освіти; визнання документів про вищу освіту; нострифікація; еквівалентність освітніх кваліфікацій.*

Key words: *internationalization of higher education; nostrification; recognition of foreign qualifications.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Офіційним підтвердженням здобуття освітньої кваліфікації є диплом або інший документ про вищу освіту. Однак визнання іноземних кваліфікацій та відповідних документів, як невід'ємна складова міжнародної вищої освіти, наразі не відбувається автоматично, а процедури та вимоги в різних країнах мають свою специфіку та відмінності. Отже, подальша інтернаціоналізація стикається з бюрократичними бар'єрами визнання, що обмежують відкритість і доступність міжнародної вищої освіти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання інтернаціоналізації вищої освіти стали предметом наукових пошуків і розвідок Вербицької А.В., Говоровської О.О., Дебич М.А., Нітенко О.В., Сбруєвої А.А., а також міжнародних досліджень Altbach P., Coelen R., Knight J., Knutson S., Kushnarenko V., Luke J., H. de Wit, M. van der Wende та інших. Проблематика визнання документів про вищу освіту висвітлюється в роботах Артьомова І.В., Козієвської О.І., Лугового В., Пугача А.М., Шаталової Л.М., Rauhvargers A., Skjervén S.A. та інших.

Попри наявність окремих наукових досліджень і публікацій, присвячених проблематиці визнання іноземних освітніх кваліфікацій та документів про вищу освіту, як в науковому середовищі, так і на рівні державної політики відсутні визначеність та стратегічне бачення щодо напрямів подальшого розвитку механізмів державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти в Україні. Навіть серед західних досліджень сьогодні проблематика визнання залишається дослідженою фрагментарно і не системно.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням дослідження є визначення змісту та напрямів удосконалення нострифікаційного механізму державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інтернаціоналізація вищої освіти відбувається не ізолювано, не у вакуумі. Інтернаціоналізація сьогодні – це загальносвітовий процес [2]. Однак глобальний ландшафт міжнародної вищої освіти та її інтернаціоналізації є доволі нерівномірним. Враховуючи зазначене, влучним видаються висновки щодо необхідності створення єдиного правового поля та усунення перешкод, що гальмують ефективне і належне визнання результатів навчання та визнання порівнюваних академічних ступенів [11].

Визнання іноземних кваліфікацій і документів про освіту передбачає наявність відповідних бюрократичних процедур. Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично [1]. Отже, нострифікаційний механізм державного управління є одним з ключових елементів інтернаціоналізації вищої освіти.

Процес академічної мобільності – зворотний процес, а тому важливим постає питання не тільки визнання українських дипломів у світовому просторі, а й установлення еквівалентності й використання отриманих за кордоном освітніх кваліфікацій за призначення в Україні. А це, як відзначається в літературі, вимагає удосконалення й виведення інноваційно-прогресивного механізму процедури визнання освітніх документів як однієї зі складників освіти, який буде чітко відповідати вимогам сьогодення [9].

Однією з декларацій Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Лісабонська конвенція) є впевненість Сторін цієї Конвенції, що справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту та обов'язком суспільства. Так, відповідно до Лісабонської конвенції, оцінка на території Сторони кваліфікації з вищої освіти, присудженої на території іншої Сторони, може здійснюватися у таких формах:

- а) загальна рекомендація для цілей працевлаштування;
- б) рекомендація закладу освіти з метою допуску до його програм;
- с) рекомендація будь-якому іншому компетентному органу з визнання [8].

Утім, хоча Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні зобов'язує країни, які підписали цей документ, визнавати документи про освіту громадян інших країн – учасниць угоди, на жаль, її

положення не мають обов'язкової сили, а мають юридичне значення і водночас рекомендаційний характер, а отже, не позбавляють громадян обов'язку проходження додаткових процедур щодо визнання в інших країнах дипломів, ступенів тощо [11], що не сприяє інтернаціоналізації.

Залежно від мети (подальшого навчання чи роботи) є два основні типи визнання: академічне та професійне. Хоча в обох випадках метою є визнання іноземної кваліфікації, однак підходи різні [19]. Академічне визнання фокусується на визнанні періодів навчання або кваліфікації, присвоєних навчальним закладом стосовно особи, яка бажає продовжити чи почати навчання або використовувати вчене звання. Професійне визнання – це офіційний дозвіл на практику певної професії [16].

Справедливе визнання іноземних кваліфікацій є як технічною метою Болонського процесу, так і частиною набору основних цінностей, що лежать в основі європейського простору вищої освіти (ЄПВО). ЄПВО не може бути відкритим, всеосяжним та привабливим простором для студентів, якщо практика визнання не є передбачуваною, надійною та справедливою. Таким чином, визнання є принципом, який повинен стати дієвим і повністю ефективним, якщо мобільність та обмін є основою ЄПВО [21, с. 144].

Отже, формальною процедурою визнання іноземного документа про освіту в Україні є його нострифікація [7, с. 96]. Нострифікація (від лат. *poster* – наш і лат. *facere* – робити) – визнання документів про вищу освіту, вчені звання та наукові ступені, що видаються органами атестації інших країн. Здійснюється шляхом надання відповід. органами держ. влади таких академічних та/або професійних прав, які мають власники док-тів України про вищу освіту, вч. звання та наук, ступені [12].

Нострифікація здійснюється в індивідуальному порядку шляхом встановлення еквівалентності освітньому або освітньо-професійному державному стандарту кваліфікаційних рівнів освіти в Україні академічних, фахових і освітніх прав отриманого документа [9]. При цьому, нострифікація це не тільки визнання еквівалентності док-тів про освіту з погляду їх ідентичності, а ще й підтвердження рівнозначності порівнювальних стандартів освіти на юрид. міжнародному рівні [12].

Однак, попри значні зусилля, фактична практика визнання зазвичай не відповідає очікуванням щодо прозорості, послідовності та справедливості. Частково це може бути наслідком недостатнього розуміння законодавчої бази, в рамках якої приймаються рішення про визнання. Існує також значна концептуальна плутанина, навіть серед тих, хто може нести відповідальність за прийняття рішень, щодо розуміння різниці між «визнанням» («*recognition*») та «доступом» («*admission*») [11, с. 142].

У літературі також звертається увага на неузгодженість термінології у національних та європейських документах, що породжує плутанину у розумінні змісту та реалізації адміністративної послуги визнання. У вітчизняній науковій доктрині та нормативно-правових актах для позначення адміністративної процедури надання адміністративної послуги визнання іноземних документів про освітні та освітньо-професійні ступені використовуються терміни «еквівалентність», «нострифікація» та «визнання».

Натомість Лісабонська конвенція та додаткові юридичні документи прийняті на її виконання не передбачають використання термінів «нострифікація» та «еквівалентність». У європейському законодавстві для позначення процедури визнання документів про освіту використовується термін «*recognition procedures*» – процедури визнання. В міжнародному контексті терміни «нострифікація» і «еквівалентність» мають різне змістовне наповнення процедур оцінювання [10].

Привертає увагу той факт, що якщо в європейському законодавстві чітко розмежовуються терміни «встановлення еквівалентності» і «визнання іноземної кваліфікації» та підкреслюється їх різниця, то в українських документах вони вживаються синонімічно (наказ від 28.05.2012 № 632 [3]) [7, с. 98]. Слід, однак, зазначити, що більш пізній наказ щодо питань визнання в Україні іноземних документів про освіту [4], є більш наближеним до європейської практики, зокрема в частині понять та їх змісту, хоча і не позбавленим недоліків.

Процедура визнання – формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання та/або здійснення професійної діяльності [4]. Вочевидь це визначення запозичено з українського перекладу Лісабонської конвенції [8]. Однак, видається, що в оригіналі під «*formal acknowledgement*» [14] мається на увазі не формальність підтвердження, а «офіційне підтвердження», про що також свідчить і офіційний переклад на російську мову [5], як відповідна бюрократична процедура.

Процедура визнання іноземних документів про освіту включає в себе:

- 1) перевірку автентичності Документа та додатка до нього;
- 2) підтвердження статусу освітньої установи та/або Програми, за результатами якої виданий Документ;
- 3) оцінку кваліфікації або періоду навчання, зазначеної(го) в Документі, та встановлення еквівалентності освітньому або освітньо-професійному ступеню в Україні, академічних та/або професійних прав.

Процедура визнання документів, виданих освітніми установами, що входять до академічного рейтингу університетів світу – Academic Ranking of World Universities (ARWU) або відповідно до цього рейтингу за викладанням з окремих дисциплін (відповідно до року завершення навчання/присвоєння ступеня) складається з:

- 1) перевірки автентичності Документа та додатка до нього;
- 2) оцінки кваліфікації за Документом та встановлення еквівалентності [4].

Взаємне визнання документів про освіту, наукові спутені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод [7, с. 97]. Отже, реалізація нострифікаційного механізму державного управління передбачає, зокрема досягнення міждержавних домовленостей країн-контрагентів та їх правового закріплення міжурядовими угодами про взаємне визнання, а також укладення угод про правову допомогу, що скасовують вимогу легалізації офіційних документів (табл. 1).

Таблиця 1.
Міжнародні угоди щодо визнання та легалізації

Країна	Лісабонська конвенція	Взаємне визнання*	Апостиль**	Країна
Азербайджан	Так	Так	Так	Аргентина
	Ні	Так	Ні	
Білорусь	Так	Так	Так	Болгарія
	Так	Так	Так	
Вірменія	Так	Ні	Так	В'єтнам
	Ні	Так	Ні	
Екваторіальна Гвінея	Ні	Так	Ні	Грузія
	Так	Так	Так	
Естонія	Так	Так	Так	Казахстан
	Так	Так	Так	
Киргизстан	Так	Ні	Так	Китай
	Ні	Так	Ні	
Латвія	Так	Ні	Так	Литва
	Так	Ні	Так	
Лівія	Ні	Так	Ні	Македонія
	Так	Ні	Так	
Молдова	Так	Ні	Так	Монголія
	Ні	Так	Так	
Перу	Ні	Так	Ні	Польща
	Так	Так	Так	
РФ	Так	Так	Так	Румунія
	Так	Ні	Так	
Сербія	Так	Ні	Так	Словаччина
	Так	Так	Ні	
Таджикистан	Так	Ні	Так	Туркменістан
	Ні	Так	Ні	
Узбекистан	Ні	Так	Так	Угорщина
	Так	Так	Так	
Франція	Так	Так	Ні	Чехія
	Так	Ні	Так	

* країни, з якими Україна має міжурядові угоди про взаємне визнання документів про освіту

** країни, з якими Україна підписала договори про правову допомогу, що скасовують вимогу легалізації офіційних документів

Таким чином, Україна має низку двосторонніх угод про взаємне визнання та правову допомогу, що скасовують вимогу легалізації офіційних документів, переважно з країнами пострадянського простору та лише з кількома країнами-членами ЄС. На нашу думку, слід поглиблювати двосторонні взаємини з іншими країнами ЄС та водночас налагоджувати партнерство в галузі освіти і науки, а також поживляти інтернаціоналізацію з перспективними для нас країнами, зокрема Бразилією, Індією, Китаєм, Канадою, США та ін.

Водночас, хоча визнання іноземних документів про вищу освіту, як зазначено вище, не відбувається автоматично, однак такий підхід активно просувається в ЄПВО. Так, у листопаді 2018 року Рада ЄС прийняла рішення та односторонньо схвалила рекомендацію щодо сприяння автоматичному взаємному визнанню [15]. Попри розбіжності впровадження Болонської реформи, ЄС ставить вельми амбітну мету щодо досягнення до 2025 року автоматичного визнання дипломів про вищу освіту.

Однак деякі країни дотримуються різних підходів до професійного визнання через відмінності їх політик щодо того, чи передбачає диплом про вищу освіту також прямий та автоматичний доступ до ринку праці. Таким чином, можливість автоматичного визнання дипломів у деяких країнах має прямий зв'язок з автоматичним визнанням і для професійної кваліфікації. Відповідно, деякі країни продовжують впроваджувати Лісабонську конвенцію з застереженнями про відмінності [17, с. 12].

Автоматичне визнання – це золотий стандарт, якого прагнуть досягти європейські країни. Комюніке Болонського процесу [18, 22] неодноразово повторювали цю амбітну мету щодо визнання. Так, ще Єреванське комюніке визначало одним з пріоритетів, що до 2020 року автоматичне визнання кваліфікацій має бути реальністю [22, с. 1]. На думку фахівців, є всі підстави сподіватися, що автоматичне визнання стане нормою у багатьох європейських країнах до 2025 року, якщо не раніше [20].

Таким чином, нострифікаційний механізм – це міжнародно-правовий механізм державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти на основі гармонізації процедур визнання іноземних кваліфікацій та документів про вищу освіту країнами-контрагентами в межах своїх юрисдикцій, для забезпечення рівного і вільного доступу

до міжнародної вищої освіти та ринку праці. Отже, нострифікаційний механізм є невід'ємною складовою інтернаціоналізації та забезпечення доступності міжнародної вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Міжнародно-правовою основою визнання документів про вищу освіту є як рамкові багатосторонні міжнародні угоди, що передбачають ратифікаційну процедуру приєднання, так і двосторонні міжурядові угоди про взаємне визнання. При цьому, як видається, перевагою перших є уніфікація порядку і вимог визнання всіма учасниками. Водночас це ж є і недоліком, адже такі документи визначають переважно загальні рамки, що не мають імперативного характеру, або містять застереження про застосування.

Україна, як учасник глобального та насамперед європейського освітнього простору, має вживати активних заходів задля поглиблення інтеграції та забезпечення сумісності щодо визнання кваліфікацій та відповідних документів як в напрямку автоматичного визнання на основі подальшого впровадження Болонської реформи, так і в частині поживлення роботи щодо укладення двосторонніх міжурядових угод про взаємне визнання та скасування вимог легалізації офіційних документів.

Джерела.

1. Артьомов І.В. Взаємне визнання дипломів – необхідна умова інтеграції України до європейського освітнього простору // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Історія». 2012. Вип. 28. С. 64-70
2. Василенко О.В. Стратегії інтернаціоналізації та забезпечення доступності міжнародної вищої освіти // Вісник НАДУ. Серія: «Державне управління». 2019. № 1/2019. С. 18-22
3. Деякі питання визнання і встановлення еквівалентності в Україні документів про освіту, виданих навчальними закладами інших держав: наказ Міністерства освіти і науки України від 28.05.2012 № 632 // Офіційний вісник України. 2012. № 50. Ст. 2018
4. Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту: наказ Міністерства освіти і науки України від 05.05.2015 № 504 // Офіційний вісник України. 2015. № 48. Ст. 1557
5. Конвенция о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в европейском регионе (официальный перевод). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007f2f5>
6. Перелік країн, що визнають апостиль // Міністерство освіти і науки України: Офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/poslugi/apostil/perelik-krayin-sho-viznayut-apostil>
7. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашникової. К. : «Пріоритети», 2014. 156 с.
8. Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні: Закон України від 03.12.1999 № 1273-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 51. Ст. 459
9. Пугач А.М., Радіонова Т.О. Визнання іноземних документів про вищу освіту в Україні: нормативно-правового забезпечення // Публічне адміністрування: теорія та практика. 2017. № 2 (18). С. 1-7
10. Шаталова Л.М. Теоретико-правові аспекти адміністративної процедури визнання документів про освіту // Міжнародний науковий журнал. 2016. № 10 (20). Т. 2. С. 146-151
11. Шаталова Л.М. Особливості процедури визнання документів про освіту за новим освітнім законодавством: переваги та недоліки // Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 4. С. 212-218
12. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 2002. Т. 4 : Н - П. 720 с.
13. Які країни визнають українські дипломи // Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/06/infografika/suspilstvo/yaki-krayiny-vyznayut-ukrayinski-diplomy>
14. Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (Lisbon Convention) // Council of Europe. Lisbon. 1997. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007f2c7>
15. Council Recommendation on promoting automatic mutual recognition of higher education and upper secondary education and training qualifications and the outcomes of learning periods abroad of 26 November 2018 // *Official Journal of the European Union*. 2018. C 444/01
16. European Area of Recognition (EAR) Manual. URL: <http://www.eurorecognition.eu/emanual/default.aspx>
17. Integration of Refugee Students in European Higher Education Comparative Country Cases / Ed. by A.G. Yildiz. Turkey: Yaşar University Publications, 2019. 106 p.
18. Paris Communique. Paris, 25 May 2018. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2018/07/Paris_Communique.pdf
19. Rauhvargers A. Improving the Recognition of Qualifications in the Framework of the Bologna Process // *European Journal of Education*. 2004. № 39(3), pp. 331-347
20. Schwitters H., Skjerven S.A. Europe set for automatic recognition of qualifications // *University World News*. 2018. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20181215091649894>
21. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report / European Commission/EACEA/Eurydice. 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 330 p.
22. Yerevan Communique. Yerevan, 14-15 May 2015. URL: <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/06/Yerevan-Communique.pdf>

References.

1. Artyomov, I. (2012), "Summary mutual recognition diplomas – a requirement for Ukraine's integration into the European educational space", *Scientific Bulletin of Uzhhorod University, Series "History"*, vol. 28, pp. 64-70
2. Vasilenko, O. (2019), "Internationalization strategies: higher education access", *Bulletin of the NAPA, Series "Public Administration"*, vol. 1, pp. 18-22
3. Ministry of Education and Science of Ukraine (2012), "Some Issues of Recognition and Establishing Equivalence in Ukraine of Educational Documents Issued by Educational Institutions of Other Countries", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 50, Art. 2018
4. Ministry of Education and Science of Ukraine (2015), "Some Issues of Recognition and Establishing Equivalence in Ukraine of Educational Documents Issued by Educational Institutions of Other Countries", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 48, Art. 1557
5. Council of Europe (2019), "Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (in Russian)", available at: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007f2f5>, (Accessed 20 Dec 2019)
6. Ministry of Education and Science of Ukraine (2019), "List of Apostille Recognition Countries", available at: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/poslugi/apostil/perelik-krayin-sho-viznayut-apostil> (Accessed 20 Dec 2019)
7. Luhovyi, V. and Kalashnikova, S. (2014), *Pravovi zasady realizatsii Bolons'koho protsesu v Ukraini* [Legal basics in realization of Bologna Process in Ukraine], Priorytety, Kyiv, Ukraine.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Ratification of the Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 51, Art. 459
9. Puhach, A. and Radionova, T. (2017), "Recognition of foreign documents on education in Ukraine: normative legal supply", *Publichne Administruvannia: Teoriia ta Praktyka*, vol. 2, № 18, pp. 1-7
10. Syatalova, L. (2016), "Theoretical and legal aspects administrative procedures recognition of documents on education", *International Scientific Journal*, vol. 10, no. 20, pp. 146-151
11. Syatalova, L. (2016), "Features of the procedure for recognition of educational documents under the new educational legislation: advantages and disadvantages", *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, vol. 4, pp. 212-218
12. Shemshuchenko, Yu. (2002), *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia], "Ukr. entsykl.", vol. 4, Kyiv, Ukraine.
13. Analitychnyi Portal "Slovo i Dilo" (2018), "Which countries recognize Ukrainian diplomas", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/06/infografika/suspilstvo/yaki-krayiny-vyznayut-ukrayinski-dyplomyy>, (Accessed 20 Dec 2019)
14. Council of Europe (1997), "Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (Lisbon Convention)", available at: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/165>, (Accessed 20 Dec 2019)
15. Council of the European Union (2018), "Council Recommendation on promoting automatic mutual recognition of higher education and upper secondary education and training qualifications and the outcomes of learning periods abroad", *Official Journal of the European Union*, vol. 2018/C 444/01
16. European Area of Recognition (EAR) (2019), "Manual", available at: <http://www.eurorecognition.eu/manual/default.aspx>, (Accessed 20 Dec 2019)
17. Yildiz, A.G. (2019), *Integration of Refugee Students in European Higher Education Comparative Country Cases*, Yaşar University Publications, Yaşar, Turkey.
18. EHEA (2018), "Paris Communiqué", available at: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2018/07/Paris_Communique.pdf, (Accessed 20 Dec 2019)
19. Rauhvargers, A. (2004), "Improving the Recognition of Qualifications in the Framework of the Bologna Process", *European Journal of Education*, vol. 39(3), pp. 331-347
20. Schwitters, H. and Skjerven, S.A. (2018), "Europe set for automatic recognition of qualifications", *University World News*, available at: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20181215091649894>, (Accessed 20 Dec 2019)
21. European Commission/EACEA/Eurydice (2018), *The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
22. EHEA (2015), "Yerevan Communiqué", available at: <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/06/Yerevan-Communiqué.pdf>, (Accessed 20 Dec 2019)

Стаття надійшла до редакції 23.12.2019 р.